

O zjavených pravdách a rozumových argumentoch

Mária Mičaninová

Mária Mičaninová: O zjavených pravdách a rozumových argumentoch [On revealed truths and rational arguments]. In: *Ostium*, vol. 18, 2022, no. 1 (book review).

Sa'adja Ga'on: *Kniha zjevených pravd a rozumových argumentů*. Preložili a úvodnú štúdiu napísali: Daniel Boušek a Dita Válová. Praha: Academia, 2021. 386 s.

Vydavateľstvo *Academia* Akadémie vied Českej republiky publikovalo v roku 2021 preklad knihy Sa'adju Ga'ona (882 – 942) *Kniha zjevených pravd a rozumových argumentů*. Sa'adja Ga'on bol stredoveký rabin, ktorý sa dodnes považuje za výnimočného predstaviteľa stredovekého židovského nábožensko-filozofického myslenia a jeho *Kniha zjevených pravd a rozumových argumentů* za dielo, ktoré v 10. storočí umožnilo rozvoj stredovekej židovskej filozofie. V tomto kontexte považujem vydanie českého prekladu knihy za významný počin.

Pri zvažovaní, ktorému z doteraz zachovaných rukopisov Sa'adjovho diela, jeho edícií a prekladov dajú autori prekladu – Daniel Boušek a Dita Válová prednosť, sa vychádzalo z viacerých skutočností. Tou základnou je, že Sa'adja napísal dielo v judeoarabčine, t. j. po arabsky, no hebrejskou abecedou. Skutočnosť určila ďalší krok prekladateľov – najšť kvalitný hebrejský preklad Sa'adjovej knihy. Ich voľba padla na Josefa Káfaha, ktorý spolu s judeoarabským originálom vydal knihu pod názvom *Sefer ha-nivhar ha-emunot we-ha-de'ot – Kitáb al-muchtár fí al-amánát wa'í-i tikádát le-rabenu Sa'adja ben Josef al-Fajjúmi* v Jeruzaleme v roku 1970. Josef Káfah odviezol skvelú prekladateľskú prácu, ktorej základom bol rukopis Sa'adjovej knihy uložený v Bodleian Library v Oxforde. Jeho preklad sa dodnes teší veľkej vážnosti medzi odbornou verejnosťou. D. Boušek a D. Válová vzali do úvahy aj Ibn Tibonov hebrejský preklad, ktorý vydal D. Slucki v roku 1864 v Lipsku. Ibn Tibon preklad opieral o rukopis, ktorý sa nachádza vo Firkovičovej zbierke v Ruskej národnej knižnici v Petrohrade. Poznávam, že prvé kritické vydanie Sa'adjovej knihy v arabčine pripravil v roku

1880 Samuel Landauer na základe oxfordského rukopisu zohľadňujúc čítanie Firkovičovho rukopisu.

Ďalšie rozhodnutie českých prekladateľov sa týkalo siedmej rozpravy Sa'adjovej knihy. Keďže existujú jej dve podstatne odlišné verzie, rozhodli sa nakoniec preložiť obidve. Prvá verzia je v preloženej knihe siedmou rozpravou. Český preklad druhej verzie umiestnili prekladatelia za desiatu, t. j. poslednú rozpravu; je prekladom tej verzie, ktorú v roku 1896 vydal Wilhelm Bacher. Podobne ako Ibn Tibon, aj on vychádzal z verzie, ktorá sa nachádza vo Firkovičovej zbierke. W. Bacher ju považoval za neskoršiu, dodatočne prepracovanú samotným Sa'adjom. Poznámam, že doposiaľ nikto nespochybnil Sa'adjovo autorstvo obidvoch verzií siedmej rozpravy.

Pri posudzovaní doterajších prekladov Sa'adjovej knihy vyslovili D. Boušek a D. Válová názor, že „... je treba vytvoriť novou edíciou, ktorá by bola založená na Firkovičovej rukopisu, ale zároveň by zohľadňovala aj oxfordský rukopis, tak fragmenty z káhirských geniz a hebrejský preklad Jehudy ibn Tibona, ktorý prekladal z verzie obsaženej vo Firkovičovej rukopisu. Než sa tak stane (...), zůstává pro prekladatele Káfaḥova edície nevhodnejšia verzia. Preto sa i zde předkládaný překlad do češtiny opírá především o Káfaḥovu edici, přičemž zohledňuje i publikované části Firkovičova rukopisu, různé fragmenty a Ibn Tibonův překlad“ (s. 56 - 57).

Úvod a desať rozpráv Sa'adjovej knihy v českom preklade tvorí podstatnú časť celej recenzovanej publikácie. Pred nimi sa nachádza úvodná štúdia prekladateľov, poznámky k prekladu a poďakovanie kolegom za kritické pripomienky, ktoré zohľadnili pri jeho vylepšovaní. Záver knihy obsahuje nevyhnutné poznámky k prepisu hebrejčiny a judeoarabčiny do češtiny, zoznam zaužívaných skratiek, bibliografiu, Summary (Sa'adya Gaon: The Book of Beliefs and Opinions), menný register a register odkazov na Hebrejskú bibliu a rabínsku literatúru.

Načrtnutý obsah dáva tušiť, že dať Sa'adjovej knihe českú podobu bol náročný projekt. Jeho základom sa stal v prvom rade preklad, o kvalitách ktorého veľa napovie česká verzia názvu. Jej arabský názov *Kitáb al-amánát wa- 'l-i 'tikádát* bol totiž ťažkým orieškom pre všetkých doterajších prekladateľov. Z prehľadu rôznych, približne dvadsiatich prekladov názvu Sa'adjovej knihy, ktorý urobil Benjamin Klar, vyplýva, že o všetkom rozhodlo pochopenie významu arabských termínov *amána* (pl. amánát) a *i 'tikád* (pl. i 'tikádát). Podľa niektorých prekladateľov sú tieto dva termíny svojimi významami protiklady, keďže ide o náboženskú vieru na jednej strane a o vedecké poznanie na druhej. Niektorí bádatelia zasa výslovne stotožnili *amána* s filozofiou alebo vedou, zatiaľ čo *i 'tikád* s náboženstvom (Malter: *Book of Philosophic Doctrines and Religious Beliefs*). Tretia skupina bádatelov pochopila obidva termíny ako synonymá pre náboženstvo (Steinschneider: *Die Religionen und Dogmen*, alebo Bacher, *Articles of Faith and Doctrines of Dogma*). Nakoniec štvrtá, Klarom vymedzená skupina bádatelov, prisudzovala náboženský význam iba termínu *amánát*, zatiaľ čo druhý termín prekladali neutrálne (Rosenblatt, *The Book of Beliefs and Opinions*). Sám Benjamin Klar zastáva názor, že obidva arabské termíny nemajú žiadnu náboženskú konotáciu. Podľa neho mal Sa'adja na mysli „názory a mienky“, tzn. že sa priklonil k Rosenblattovmu prekladu názvu.

Je zrejmé, že všetci doterajší prekladatelia Sa'adjovho diela sa rozhodli pre taký preklad názvu, ktorý rešpektoval jej obsah. Podobne postupovali aj jej prekladatelia do češtiny, keď napísali: „Termín *amána* tedy chápeme ve smyslu náboženských zjevených věř nebo pravd a termín *i 'tikád* jako jeho synonymum, odkazující na náboženskou víru podepřenou rozumovými argumenty“ (s. 35). V každom prípade chceli „... zachovat takové vyznění názvu, ve kterém se centrální termíny knihy navzájem nevylučují ani nestojí v kontradikci. Nenápadná spojka ‚a‘ mezi nimi je velmi výmluvná, protože naznačuje jistý intelektuální posun. ‚Zjevená pravda‘ je nereflektovaná a přijímaná na základě tradice, ať už rodinné, náboženské nebo společenské. Její reflektovanost nicméně nepostrádá původní hodnotu, protože ji Sa'adja činí možným výchozím bodem pro následné racionální uchopení. Původně chybějící jistota důkazu přichází s intelektuálním zdůvodněním a přetaví se do podoby ‚rozumového argumentu‘, jehož síla a nezlomnost se následně prokáže v učeneckých polemikách“ (s.

35). Vychádzajúc práve z tejto argumentácie by som názov *Knihy zjevených pravd a rozumových argumentů* doplnila skôr takto: ... *a rozumových argumentů víry*. Tým by podľa môjho názoru mohla byť zohľadnená skutočnosť, že obidva arabské termíny sú synonymami patriacimi do oblasti náboženstva, ako aj Rossov názor, že je správne obidva termíny pochopiť ako označenie tých vecí, „...které člověk přijímá s jistotou a důvěrou v toho, kdo mu je předává“ (s. 35). Ross dospel k záveru, že jeho *Sadya's Concept of Belief* je najlepším prekladom. Domnievam sa, že Rossov názov síce veľmi dobre vystihuje obsah Sa'adjovho diela, nepovažujem ho však za šťastný preklad. Kompromisný český preklad názvu je podľa môjho názoru akceptovateľnejší, pretože zohľadňuje prekladateľskú stratégiu, ktorá dáva prednosť sprostredkovaniu zmyslu a významu Sa'adjovho textu pred jeho doslovným prekladom, zároveň však rešpektuje Sa'adjove zámery, ktoré ho pravdepodobne viedli k vytvoreniu názvu.

Knihy zjevených pravd a rozumových argumentů je textom, čítanie ktorého vyžaduje aspoň predbežnú prípravu, preto odporúčam každému, kto potrebuje informácie o jeho autorovi a zvláštnostiach doby, v ktorej žil, aby si dôkladne prečítal úvodnú štúdiu prekladateľov. Na jej základe si urobí obraz o živote tohto významného rabína, o gaonskom období, do ktorého spadá jeho život i dielo, o jazyku, judeoarabčine, v ktorej napísal *Knihu zjevených pravd a rozumových argumentů*, ako aj o inšpiračných zdrojoch jeho myslenia. Nájde tam tiež analýzu obsahu *Knihy zjevených pravd a rozumových argumentů*, ktorá začína vysvetlením prekladateľov českého názvu a pokračuje tematickým prehľadom celého diela, ktorého súčasťou je preklad obsahu jednotlivých rozpráv tak, ako sa nachádzajú v judeoarabskom origináli. Po nich nasleduje výklad epistemologických, kozmologických, psychologických, etických a eschatologických tém, ktorým sa venoval Sa'adja.

Súčasťou úvodnej štúdie je informácia o rukopisoch, tlačiach a prekladoch *Knihy zjevených pravd a rozumových argumentů*. Jej záver je venovaný Sa'adjovmu vplyvu. K úvodnej štúdii jedna malá poznámka. Samozrejme, záviselo od prekladateľov, čo do nej zaradia, nie je mi však celkom jasné, prečo sa tam ocitol aj obsah *Knihy zjevených pravd a rozumových argumentů*, ktorý mohol byť, podľa môjho názoru, súčasťou prekladu po úvodnej štúdii. Čitatelia, ktorí nepoznajú iné preklady tejto Sa'adjovej knihy, to možno ani nepostrehnú, prekladatelia tým však vyňali obsah z miesta, na ktorom sa nachádza v hebrejskej predlohe. Neurobil to ani Samuel Rosenblatt vo svojom anglickom preklade, ktorý vydala Yale University Press v New Haven v roku 1947.

Vlastný text Sa'adjovej knihy začína úvodom, ktorý má rozsah samostatnej rozpravy. Po ňom nasleduje prvá rozprava s názvom *Vše existující bylo stvořeno*. Tak, ako všetky ďalšie rozpravy, má aj táto vlastný krátky úvod. V ňom Sa'adja vysvetľuje tému a racionálnu argumentáciu, pomocou ktorej objasňuje iné názory a mienky na ňu. Súčasťou Sa'adjovej argumentácie je odvolávanie sa na zázraky Boha, o ktorých informuje Hebrejská biblia, a na znamenia a dôkazy prorokov. Nasledujúce rozpravy majú tieto názvy: druhá rozprava - *Stvořitel všech věcí, On je požehnaný a vyvýšený, je jeden*, tretia rozprava - *O příkazech a zákazech*, štvrtá rozprava - *O poslušnosti a neposlušnosti a o nevyhnutelnosti a spravedlnosti*, piata rozprava - *O zásluhách a převiněních*, šiesta rozprava - *O podstatě lidské duše, smrti a o tom, co po ní následuje*, siedma rozprava - *O zmrtvýchvstání v tomto světě*, ôsma rozprava - *O vykoupení*, deviata rozprava - *O odměně a trestu ve světě příštím*, desiata rozprava - *O tom, co je pro člověka nejlepší, aby konal v tomto světě*.

Názov každej rozpravy vystihuje jej obsah, je preto zřejmé, aké témy podľa Sa'adju charakterizujú židovské náboženstvo, o ktorých najčastejšie premýšľali jeho súčasníci. Pri odolávaní tlaku kozmopolitného prostredia si títo prirodzene kládli otázky, prepadali pochybnostiam a neistotám, na ktoré hľadal Sa'adja svojou knihou odpoveď. V tomto kontexte možno dielo považovať za druh akéhosi sprievodcu na „najčastejšie kladené otázky“.

Dnes Sa'adjovo metodologicky a argumentačne dôkladne premyslené metafyzické dielo už nemusí

budiť úžas, no treba brať do úvahy, že *Knihu zjevených pravd a rozumových argumentů* napísal autor v 10. storočí v islamskom kultúrnom a intelektuálnom prostredí. Presvedčivo ňou dokázal, že rozumová argumentácia pri výklade Hebrejskej biblie nie je v rozpore s obsahom zjavených právd, ale naopak cestou k ich pochopeniu. Pripomínam to preto, aby sme vôbec dokázali oceniť Sa´adjovu intelektuálnu nezávislosť, racionalizmus a otvorenosť voči islamskej intelektuálnej kultúre. K tomu určite napomohla aj skutočnosť, že to bol muž, ktorý svoje vzdelanie nenadobudol na pôde babylonských akadémií, a preto „... byl lépe schopen do tradiční rabínské vzdělanosti integrovat diskurz okolní islámsko-arabské kultury“ (s. 18), čím zmenil jej atmosféru. Netreba zabudnúť ani na skutočnosť, že sa rozhodol preložiť Hebrejskú bibliu do (judeo) arabčiny. Bol to nielen prvý preklad Hebrejskej biblie do arabčiny, ale aj preklad, ktorého autor bol známy. Sa´adja bol tiež tým, kto si dovoľil písať nábožensko-právne diela podľa arabského vzoru, presnejšie podľa vzoru kalámu, ktorý možno vystopovať v *Knihe zjevených pravd a rozumových argumentů*. Toto všetko viedlo k ostrému rozchodu s ustanovenou rabínskou tradíciou. Pri čítaní jeho knihy si tiež nemožno nevyšimnúť jej systematickosť a logickú výstavbu, čo aj v budúcnosti prispelo k porozumeniu obsahu nielen tohto diela, ale aj diel jeho nasledovníkov. A nielen to. Vďaka Sa´adjovi začali vznikať monografické knihy, a to boli diela, ktorých autori už mohli byť známi.

Ak toto všetko neotriaslo medzi babylónskymi Židmi, a nielen medzi nimi, vo svojej dobe Sa´adjovou autoritou, tak isto preto, lebo mal na mysli stále jeden cieľ - urobiť všetko pre dosiahnutie poznania Tóry. Práve toto poznanie vyžadovalo podľa neho rozvoj logického myslenia a akceptovanie racionálnej argumentácie, aj spolu so štúdiom hebrejčiny, jej gramatiky a používania hebrejského jazyka v každodennej konverzácii.

Český preklad Sa´adjovej knihy je vlastne tiež akýmsi sprievodcom. Pomáha čitateľovi pochopiť spôsob autorovho myslenia a jeho vplyv na ďalší vývoj stredovekého židovského nábožensko-filozofického uvažovania, ako aj nevyhnutné sebavedomie tohto výnimočného rabína, ktoré najlepšie vystihujú jeho vlastné slová: „Bůh nenechává žádnou generaci Svého národa bez učence, jemuž by nedal poznání a neotevřel mu oči, aby lid vyučoval právu a učil jej, aby národ skrze něj nabył zdaru. Sám na sobě jsem mohl vidět, jakou vznešenost Bůh udělil mně a národu. Vděčnost národa svému Pánu se rozhojnila, neboť ho v žádné generaci neponechá bez někoho moudrého, aby se i skrz něj dostalo osvětlení, [...] Jako ve své době vedli národ proroci, tak jej povedou i spravedliví své generace“ (s. 62). Tým spravodlivým svojej generácie mal Sa´adja na mysli seba samého.

Na záver dodávam, že prekladatelia, rešpektujúc zvláštnosti cieľového jazyka, pripravili text, ktorý sa dobre číta aj preto, lebo sa pri ňom nikto nebude strácať v dlhých súvetiach typických pre stredovekú filozofickú literatúru. K porozumeniu textu prispieva aj skutočnosť, že prekladatelia použili českú odbornú terminológiu, s ktorou sa čitateľ už mohol stretnúť pri stredovekej filozofickej literatúre alebo náboženských textoch. Daniel Boušek a Dita Válková si dali záležať aj na premyslení mnohých detailov a súvislostí, ktoré si vyžadovalo prevedenie Sa´adjovej *Knihy zjevených pravd a rozumových argumentů* do súčasného českého kultúrneho prostredia, a tým sprostredkovať zdanlivo vzdialené myslenie stredovekého rabína svojim súčasníkom.

doc. PhDr. Mária Mičaninová, CSc.
e-mail: anickadusicka181@gmail.com